

Українські землі у складі Австрійської та імперії (кн. XVIII – пер. пол. XIX ст.)

**Лекція № 6
19.04.2024**

План

1. Національний і соціальний склад населення.
2. Розвиток товарно-грошових відносин у сільському господарстві.
3. Розвиток ремесел, мануфактур і промислів.
4. Торгівля та транспортна інфраструктура.

Включення західноукраїнських земель до складу Австрійської імперії. Галичина в 1772 р. відійшла до Австрії внаслідок першого поділу Польщі, туди ж у 1774 р. — Буковина. Закарпаття ще раніше належало Угорщині, а вона — теж входила до складу Австрійської імперії.

Західноукраїнські землі у складі Австрійської імперії

Австро-Угорщина. 1878–1918 роки: 1. Королівство Богемія, 2. Герцогство Буковина, 3. Каринтія, 4. Крайна, 5. Далмація, 6. Королівство Галичини та Володимирії, 7. Австрійське Примор'є, 8. Нижня Австрія, 9. Маркграфство Моравія, 10. Зальцбург, 11. Австрійська Сілезія, 12. Штирія, 13. Тіроль, 14. Верхня Австрія, 15. Форарльберг, 16. Угорщина, 17. Хорватія і Славонія, 18. Боснія і Герцеговина.

Королівство Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським, князівствами Освенцімським і Заторським

Обґрунтували свій крок Габсбурги тим, що угорські королі певний час володіли цими землями в XIII ст., а тому мали історичні права на них.

Задовго до 1772 р. (із XVI ст.) частиною Австрійської імперії стала ще одна територія – Закарпаття, яка з XI ст. входила до складу Угорського королівства.

У липні 1771 р. ослаблена російсько-турецькою війною Османська імперія запропонувала Австрії за посередництво у мирних переговорах з Росією грошовий і територіальний дарунок – 10 млн піастрів і валаську Ольтенію. Однак син імператриці Йосиф II зацікавився **Буковиною**.

8 лютого 1775 р. Буковині було надано особливий статус.
У серпні 1786 р. Йосиф II приєднав Буковину до Галичини (у складі якої Буковина перебувала до 1849 р.).

Адміністративно-територіальний устрій українських територій у складі Австрійської імперії.

Східна Галичина

Буковина

Закарпаття

Королівство Галичини і Лодомерії

Угорське
королівство

Округи (дистрикти) до 1867 р., після
цього — повіти і громади

Комітати (жупи)

Коронний край — адміністративно-територіальна
одиниця Австрійської імперії (із 1867 р. — Австро-
Угорщини) у XVIII — на початку XX ст.

Повіти

Комітат — адміністративно-територіальна одиниця в Угорщині та на
Закарпатті під час його перебування у її складі

Структура укправління українських територій у складі Австрійської імперії.

Коронний край

Губернське управління на чолі з губернатором
(пізніше намісником)

Окруни
(дистрикти)

Війт

Міста

Магістрати, з
1870 р. — міські ради

Села

Мандатор (наглядач)

Комітат

Ішпан

Кількість населення згідно перепису 1849 р. становила 4,9 млн.

Східна Галичина
Українці 70%

Північна Буковина
українці 69% (на 1774)

Поляки 20,4%
Євреї 9% Німці 0,6%

26 % румунів

Українці мешкали в основному в селах

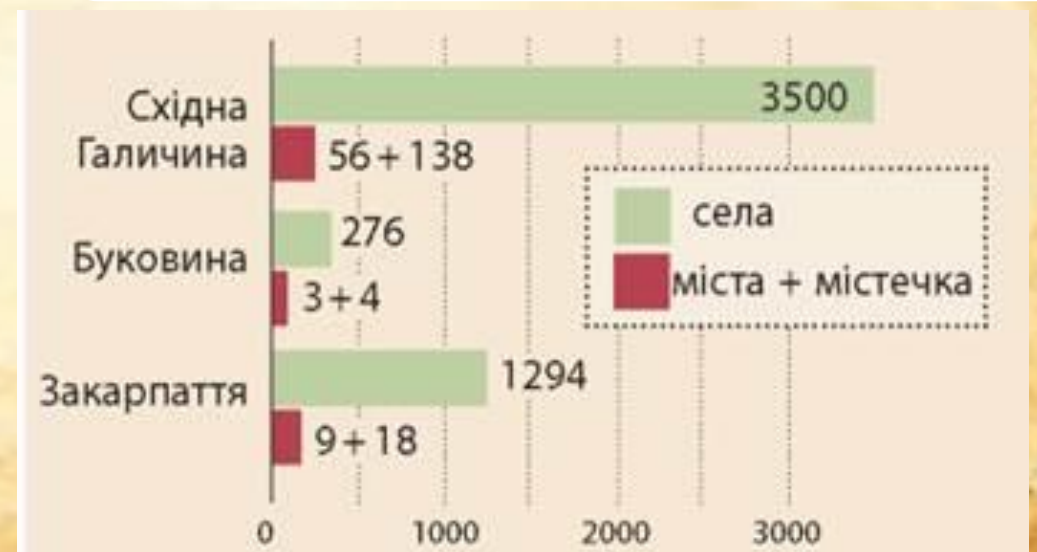
Решту становили німці, євреї, вірмени,
цигани (роми) та представники інших
етносів.

Поляки і євреї проживали в
компактних сільських поселеннях, а
також у містах і містечках

Привілейований прошарок Коронного
краю (магнати і шляхта) складався
винятково з поляків

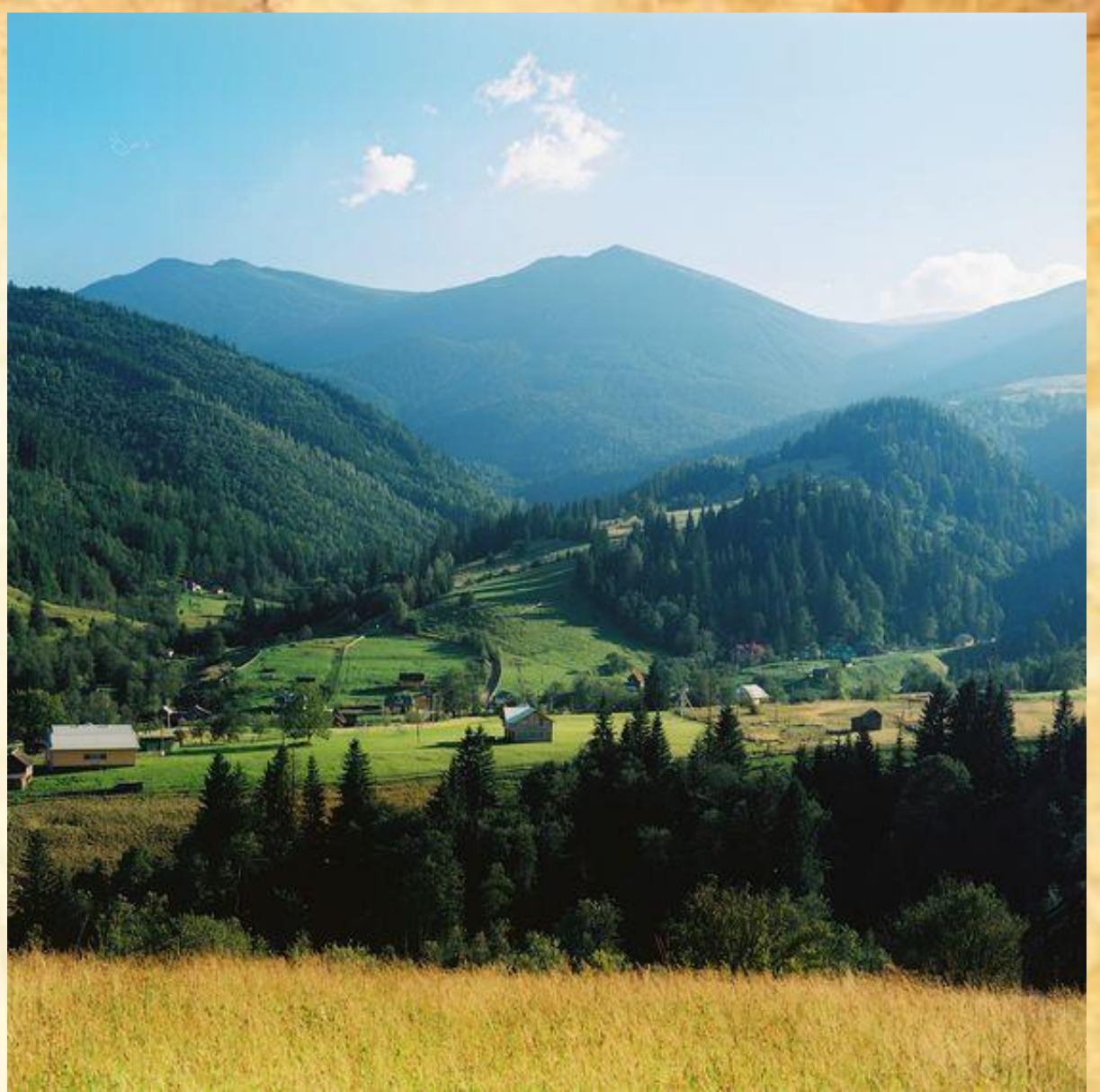
Закарпаття

✓
Українці згідно перепису
1848 р. становили 235 тис.
(більшість всього
населення)

✓
Більшість українського
населення становило
селянство

✓
Влада належить угорським
панам – землевласникам

Русини — самоназва українського населення на українських землях у складі Австрійської імперії.

Населення

Поляки були здебільшого римо-католиками, українці – греко-католиками, а на Буковині – здебільшого православними.

Галичина

У соціальній структурі домінували **селяни**.

Майже три чверті населення (72%) були кріпаками в маєтках польських поміщиків.

До шляхти належало 95 тис. осіб, або 3,4% від усього населення.

Буковина

Основну його частину становили, за даними перепису 1776 р., три стани шляхти – *бояри, мазили та рупташі* (346

сімей) і три категорії селян – *заможні, середняки та біднота* (городники, комірники, халупники), а всього 14 992 сімей. Значний прошарок населення становило духовенство (1055 сімей), євреї (526), вірмени (58) і цигани (294 кочових і до 500 осілих сімей). Адміністративний контроль забезпечували 285 сімей судових виконавців, а торгівлю, крім вірмен та євреїв, ще 45 сімей. Населення було переважно неосвічене – навіть священики часто не могли розписатися.

Густота населення на **Закарпатті** була низькою: на 1 кв. км припадало приблизно 30–35 осіб. У горах вона не перевищувала 25 осіб, а в долинах по узбережжю річок Тиса, Латориця, Уж досягала 50–60 осіб. За неповними статистичними даними, населення Закарпаття на початку XIX ст. становило 288 тис., а в 30-х рр. – 412 тис. осіб.

Найбільшим містом на західноукраїнських землях був **Львів**, який з 1772 р. став адміністративним центром нової австрійської провінції. На середину XIX ст. за чисельністю населення посідав четверте місце в Австрійській імперії після Відня, Праги і Трієста.

Даний поділ був ліквідований Йосифом II

Міста

Королівські

Ті які підпорядковувалися особисто імператору

(Львів, Перемишль, Самбір, Стрий)

Муніципальні

Ті, в яких юрисдикція належала власному органу влади (Сянки, Жовква, Станіславів та ін.),

Підлеглі

Ті, в яких поміщицька влада опиралася і на міську, і на персональну юрисдикцію (Бережани, Золочів, Тернопіль та ін.)

Освітня реформа

✓ 1774 р. утворено мережу державних початкових шкіл:

Однокласні
школи з рідною
мовою навчання

Трикласні з
польською або
німецькою мовами

Чотирикласні з
польською або
німецькою мовами

✓ 1774 р. засновано генеральну греко-католицьку семінарію у Відні — Барбареум

✓ 1784 р. відновлено Львівський університет замість закритої єзуїтської академії

1787—1809рр. при Львівському університеті діяв Руський інститут з церковнослов'янською мовою навчання

Реформи Марії Терезії та Йосифа II 70-80-х рр. XVIII ст.

Мета

- ✓ Стабілізувати соціально-економічну ситуацію та зміцнити імперію
- ✓ Замінити місцеву шляхту на імперських чиновників
- ✓ Покращити матеріальне становище населення

Аграрна реформа

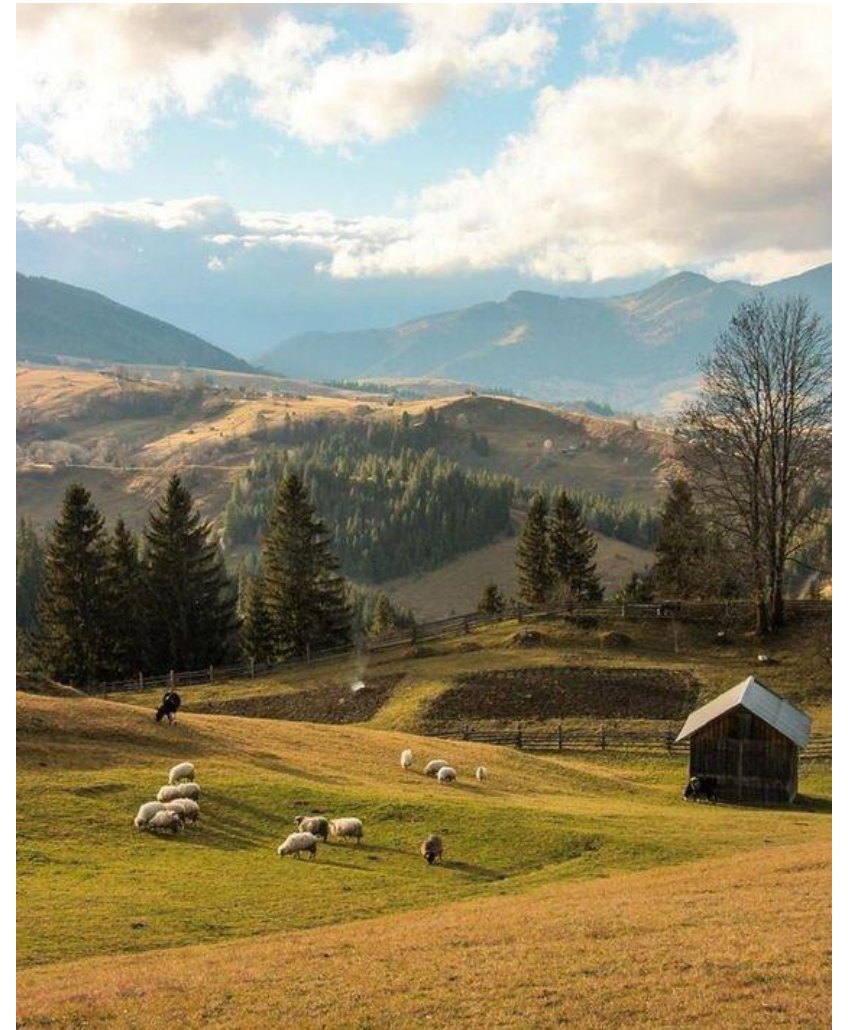
- ✓ 1780-1782 рр. селяни були звільнені від особистої залежності
- ✓ Панщину обмежено трьома днями на тиждень
- ✓ Заборона застосування тілесних покарань
- ✓ Надання селянам деяких громадянських прав

Вершиною реформаторської діяльності Йосифа II став «урбаріальний» патент від 10 лютого 1789 р., який проголошував скасування панщини та заміну її чиншем, розмір якого залежав від прибутків селянських господарств і становив їх шосту частину (17,8%). 12,2% прибутків селянин повинен був заплатити державі у вигляді різних податків, а решта – близько 70% мала залишитися йому для розвитку господарства.

З селянської маси почала виділятися заможна верхівка. Найбагатшу, хоч і нечисленну, частину становили повнонадільні і багатонадільні селяни, добре забезпечені робочою худобою. Вони все частіше користувалися працею наймитів з числа сільської бідноти.

З 1819 по 1847 рр. кількість селянських господарств збільшилася на 52,8% (за рахунок малоземельного селянства)

Буковина від часу приєднання до Австрійської імперії мала сільськогосподарське спрямування та багаті лісові ресурси. У 1786 р. тут було 375 729 йохів ріллі, 183 403 йохи сінокосів, 205 487 йохів пасовиськ, 864 642 йохи займали ліси. У результаті розширення площ, що з 1791 р. контролювалися кадастровими книгами, внаслідок вирубки лісів у 1818 р. на Буковині було уже **97 600 землевласників**.

Селяни Буковини в першій половині XIX ст. населяли близько 280 сіл, більшість з яких була в приватному володінні і лише незначна частина – в державному. Державні маєтки виникли в основному внаслідок секуляризації в 1786 р. церковних і монастирських земель. Саме завдяки секуляризаційній реформі Йосифа II найбільшим землевласником став **Православний релігійний фонд**, що спочатку мав третину (28%), а потім **і більше земельних угідь краю**.

БУКОВИНА

Селянство (у 1790 р. – 16 тис. сімей), що становило основну масу населення, мало спочатку в особистому користуванні лише присадибні ділянки.

Внаслідок реформ кінця XVIII ст. у буковинському селі дедалі поглиблювалося майнове розшарування.

У **селян-середняків** бувало не менше пари волів і кількох корів.

У **халупників**, крім хати, не було нічого або було так мало землі, що вона не могла їх прогодувати, і вони часто були змушені наймитувати у панів та заможних селян або ж іти в промислове виробництво.

Аграрне законодавство Йосифа II не залишило помітного сліду **на Закарпатті.**

Протягом 1792–1830 рр. угорський сейм майже повністю відновив дію основних положень «терезіанського урбарію» 1766 р., що означало погіршення становища селян. Розширення поміщицького землеволодіння відбувалося за рахунок скорочення селянських наділів.

Проникнення товарно-грошових відносин у с/г посилювало процес соціального розшару

Основні врожаї на західноукраїнських землях збирали домікальні володіння, тоді як селянські рустикальні господарства були менш продуктивними внаслідок перелогового господарювання та недосконалої агротехніки.

У першій половині XIX ст. у західно-українських фільваркових господарствах виробляли багато товарного хліба.

Картопля стала найважливішою культурою землеробського виробництва (її збори протягом першої половини XIX ст. зросли у сотні разів): для селян – основний продукт харчування, а для великих земельних власників – сировина горілчаних підприємств і фураж для худоби.

Сільське господарство

Поміщицьке землеволодіння на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст.

Галичина

Буковина

Закарпаття

Польська шляхта

Румунські бояри

Угорські пани

96%

69%

90%

Поміщики вдавалися екстенсивних методів господарювання

✓ Зросло обезземелення селян

✓ Низька врожайність, повільними темпами розвивається тваринництво

✓ Основною повинністю селян залишалася панщина, розміри якої постійно збільшувалися

Боротьба населення західноукраїнських земель проти соціального гноблення

Опришки — учасники народно-визвольної боротьби в Галичині, Буковині й Закарпатті проти соціального гноблення, панування польської, угорської та австрійської шляхти в XVI — першій половині XIX ст.

Галичина

1817–1822 рр.
виступи селян

1824–1826 рр.
виступи селян

1838 р.
виступи селян

1846–1848 рр.
антикріпосницькі
виступи селян

Буковина

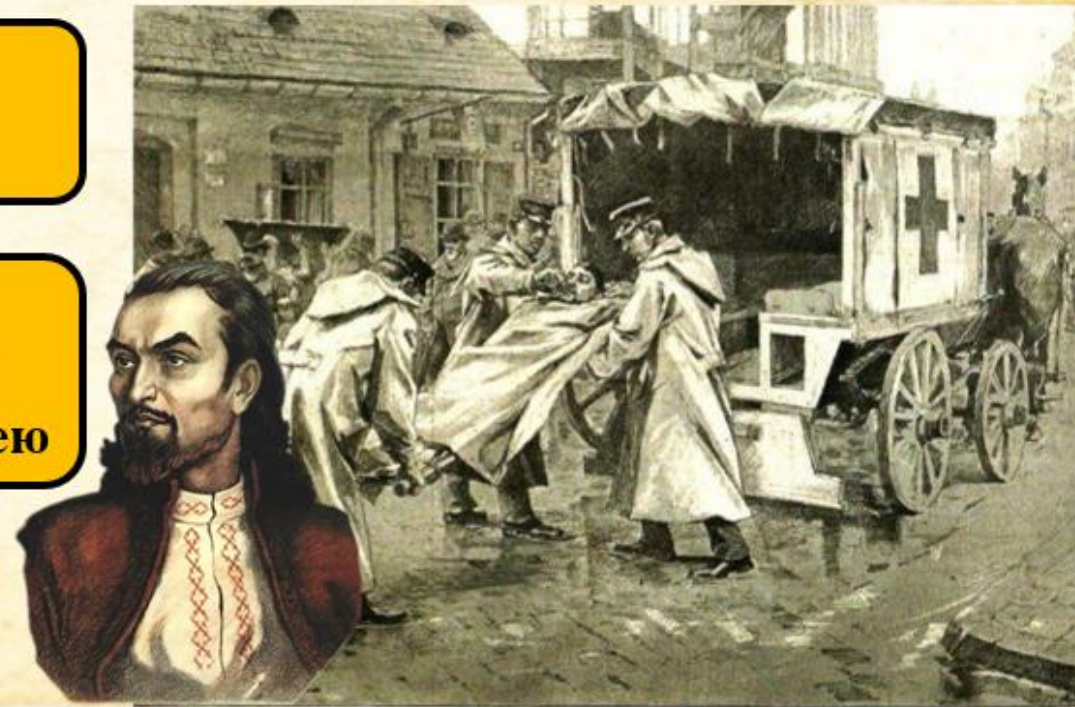
1819-1825 р. виступ під
проводом М. Штолюка

1838 р.
виступи селян

1843–1844 рр.
повстання на чолі
з Лук'яном Кобилицею

Закарпаття

1810 – 1815 рр, 1831 р.
«холерні бунти»;

Невщухаючі хвилі селянських виступів змусили імперську адміністрацію шукати спроби вирішення пекучих проблем. У 1836 р. угорський сейм скасував частину селянських повинностей. У 40-х рр. проекти аграрних реформ за ініціативою місцевої адміністрації стали обговорюватись у крайовому сеймі Галичини.

Ремесла, мануфактури, промисли

Господарська політика австрійського уряду спочатку передбачала підтримку закладення мануфактур і фабрик, а також скерування до **Галичини** підготовлених ремісників (*ткацька фабрика в Самборі, шкіряних виробів у Бузьку, селітрри у Бродах*).

Згодом уряд перестав підтримувати промисловість і зайняв нейтральну позицію щодо господарських проблем краю.

Піднесення в 30-х рр. - 250 мануфактур

“Партачі” користувалися підтримкою власників юридик.

Найбільшим центром ремесла на західноукраїнських землях залишався **Львів**.

У Львові найшвидше розвивалося **винокуріння** (гуральництво, броварництво, медоваріння), яке давало прибуток у 2–4 рази більший, ніж продаж хліба.

Зароджувалися й розвивалися нові форми у **ткацтві**. Львів був найбільшим його центром. Виробництво було організоване за формою децентралізованої мануфактури.

Значного поширення набули **шкіряний і гончарський промисли, виробництво будівельних матеріалів**.

На початку 1850-х рр. у Львові існувало **вісім друкарень**, працював **великий млин** з використанням парової машини.

На час входження до складу Австрійської імперії **Буковина** була нерозвинутою землею, яка значно відставала від більшості австрійських провінцій: міста без кам'яниць і крамниць, примітивний промисел і торгівля (300 ремісників і 297 купців на 70 тис. жителів краю), малоефективне сільське господарство.

У жахливому стані перебували дороги – у час дощів неможливо було дійти до церкви.

1789 р. було вже 90 місць поташоваріння. У нових умовах домашні промисли більше не були в стані задовольнити потреби стрімко зростаючого населення і поступилися виробництву німецьких і польських ремісників, до якого залучалося й автохтонне населення краю. Дешеві напівфабрикати та вироби із Буковини цікавили й інші коронні землі. На Буковині ремесла розвивалися переважно у містах і містечках – Чернівці, Вижниця, Садгора, Кіцмань та інших населених пунктах, де відбувалися торги та ярмарки, а отже, існував ринок збуту. Найпоширенішими були професії шевців, кушнірів, кравців, ткачів, ковалів, теслярів.

У 1803 р. налічувалося 19 цехів.

Фабрика у Чернівцях, яка виготовляла карети, ресорні брички і вози.

Спостерігалось пожвавлення міського ремесла **на Закарпатті**. Найбільше ремісників концентрувалось в Ужгороді, Мукачевому, Береговому, Хусті.

В 1804 р. в Ужгороді діяли **десять цехів**, які об'єднували майже 380 майстрів і підмайстрів різних професій.

Найбільшими були шевський і чинбарський цехи, які виготовляли 22 види чоловічого, жіночого і дитячого взуття.

Протягом першої половини ХІХ ст. відбувався процес розкладу міського ремесла у Східній Галичині, Буковині і Закарпатті. Цехи занепадали, поступаючи місцем мануфактур як більш досконалії формі промислового виробництва. Поряд із мануфактурами, що постали на основі ремісничих майстерень, на західноукраїнських землях виникали купецькі й державні підприємства.

Узагальнення матеріалу

Після приєднання українських земель до російської імперії на них було поширено адміністративно-територіальний устрій. Наддніпрянщина складалася з окремих історико-етнографічних регіонів, розвиток яких під імперською владою мав певні особливості.

Адміністративно-територіальний устрій, запроваджений австрійською владою, мав на меті привести західноукраїнські землі у відповідність до інших імперських провінцій, уникаючи при цьому рішучих змін, які могли викликати незадоволення місцевої еліти.

В Наддніпрянщині і західноукраїнських землях переважаючу більшість населення становили українці, які поступово витіснялися з міст у села. Цьому процесу сприяла імперська політика та правлячі еліти в регіонах (поляки, угорці, румуни, росіяни).